

MEDIEVIȘTII INSTITUTULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ DIN CLUJ ÎN DECENIILE INTERBELICE*

Adinel C. Dincă

Institutul de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca

Într-un demers de evocare a dimensiunii operei lui David Prodan, Alexandru Zub rememora acum aproape două decenii formația universitară a istoricului *Supplex*-ului, al *Iobăgiei în Transilvania* și al *Răscoalei lui Horea* în chipul următor: „... și-a făcut studiile superioare în primii ani interbelici la Universitatea nou-deschisă din Cluj, unde a dispus de profesori eminenți și de un climat emulativ cum rar i se întâmplă unei generații.”¹ Această atmosferă remarcabilă – inspirat sintetizată de către amintitul istoric al istoriografiei, dar surprinsă deopotrivă de majoritatea celor care frecventează scrierile dedicate trecutului istoric transilvan – este în continuare prezentă prin producția sa istoriografică în atenția profesioniștilor istoriei de la începutul mileniului al treilea. Apelul la lucrările semnate de membrii comunității istoricilor din ambianța instituțiilor clujene de înaltă cultură, care au activat într-un segment cronologic delimitat de debutul deceniului al treilea și mijlocul celui de-al cincilea al veacului trecut, nu este impus doar de rațiuni de studiere a evoluției paradigmelor istoriografice românești în epoca respectivă² și nici de dorința de a recupera scheletul evenimential al unor fenomene istorice – întrucât, potrivit specificului său de știință de acumulare, cercetarea istorică a recuperat, a acumulat și a corectat mult de atunci încolo –, ci

* Textul de față reproduce materialul prezentat în cadrul conferinței prilejuite de „Zilele Academiei Române”, Cluj-Napoca, iunie 2006, organizate de către Institutul de Istorie „George Barițiu”.

¹ Al. Zub, *Strategia recuperării*, „Vatra”, XVII, nr. 4, apr. 1987, p. 5, reeditat în Idem, *Istorie și finalitate. În căutarea identității*, Iași, Polirom (ed. a II-a), 2004, p. 225.

² Vezi, pentru context și trimiteri bibliografice suplimentare, Al. Zub, *De la istoria critică la criticism (Istoriografia română la finele secolului al XIX-lea și începutul secolului XX)*, București, Editura Academiei, 1985; Idem, *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, Junimea, 1989; P. Teodor, *Noi orientări în istoriografia română în deceniul trei al secolului XX*, în Idem, *Incursiuni în istoriografia română a secolului XX*, Oradea, Fundația culturală „Cele trei Crișuri”, 1995 (în continuare, *Incursiuni*), p. 7-26; L. Nastasă, *Generație și schimbare în istoriografia română. Sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999; A. Pop, *O fenomenologie a gândirii istorice românești. Teoria și filosofia istoriei de la Hasdeu și Xenopol la Iorga și Blaga*, București, Editura ALL, 1999.

datorat și solidității metodologice și de viziune care a și definit profilul istoriografic al epocii. Într-o manieră remarcabil de matură pentru o epocă de început, generația interbelică de istorici transilvăneni, localizați la Cluj și ulterior, pentru o scurtă perioadă, la Sibiu, și-a făcut propria radiografie a activității³, aceleași scrieri fiind de asemenea valorizate ulterior din unghiuri de vedere dintre cele mai diverse: din rațiuni de exegeză a reprezentării unuia sau altuia dintre modelele istoriografice ale primei jumătăți a secolului trecut⁴ ori în cadrul analizării operei vreunei personalități deosebite, de care epoca amintită nu a dus lipsa: Ioan Lupaș⁵, Alexandru Lapedatu⁶, Ioan Moga⁷, Silviu Dragomir⁸.

Dintre toate perspectivele de abordare enunțate, cea fundamentată deopotrivă pe criterii tematice și cronologice a beneficiat de o preocupare mai degrabă redusă. Trebuie avută în vedere prin urmare, cu predilecție, abordarea acelor texte care definesc medievalistica practică și promovată în ambianța Institutului de Istorie Națională de la Cluj. Argumentele unei abordări aparte a acestei teme sunt subsumate aprecierilor generale rezumate anterior, dar comportă de asemenea anumite precizări de natură particulară. Efectele nefaste ale limitărilor impuse de dogmatismul regimului din România postbelică au putut fi combătute cu greu în epocă, surmontarea lor găsindu-se, după 1989, în plin proces de desfășurare. O atare situație, colocată la rândul său în starea de ansamblu a medievalisticii internaționale, care se confruntă cu provocările unei reconfigurări identitare impuse de inter-disciplinaritate, atrage după sine identificarea unor strategii de urmat, strategii care pot fi concepute nu în ultimul rând prin evaluarea corectă a experiențelor istoriografice locale. Tradiția medievalisticii românești din Ardealul

³ I. Moga, *Contribuția membrilor Institutului de Istorie Națională la istoriografia română în primul sfert de veac (1920-1945)* (în continuare, *Contribuția*), în „Anuarul Institutului de Istorie Națională” (în continuare, „Anuarul”), Sibiu, 1945, X, p. 620-633; I. Crăciun, *Publicațiile Institutului de Istorie Națională din Cluj-Sibiu și colaboratorii lor de la 1920-1945. Cu o bibliografie a publicațiilor*, „Anuarul”, Sibiu, 1945, X, p. 634-706 (în continuare, *Publicațiile*); Șt. Pascu, *Metoda de muncă științifică la Institutul de Istorie Națională din Cluj-Sibiu în primul sfert de veac (1920-1945)*, „Anuarul”, Sibiu, 1945, X, p. 707-713.

⁴ Cf. nota 2.

⁵ Șt. Pascu, P. Teodor, *Introducere*, la Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, I (Șt. Pascu, P. Teodor, ed.), Cluj-Napoca, Dacia, 1977, p. 7-28; A. Pop, *op. cit.*, p. 223-232.

⁶ P. Teodor, *Alexandru Lapedatu – istoric al românilor*, *Alexandru Lapedatu – istoric al istoriografiei*, în *Incursiuni*, p. 45-57.

⁷ Ioan Moga, *Scrieri alese, 1926-1946*, ediție îngrijită de M. Dan și A. Răduțiu, Cluj-Napoca, Dacia, 1973, și S. Măndruț, *Descoperirea unei vocații: istoricul Ioan Moga*, în *Transilvania între medieval și modern*, C. Mureșanu (coord.), Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1996, p. 137-148.

⁸ Silviu Dragomir, *Studii de istorie medievală*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de S. Șipoș, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane – Fundația Culturală Română, 1998; S. Șipoș, *Silviu Dragomir istoric*, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 2004.

interbelic, alături de dialogul susținut cu dinamica generală internațională, poate oferi încă sugestii inspirate cercetării românești actuale în domeniu⁹.

Este bine cunoscut faptul că transformările structurale ale societății europene din secolul al XIX-lea și, cu precădere, din cea de-a doua jumătate a acestuia au impulsionat în mod indirect, dar nu mai puțin consistent, studiile de medievistică, prin transformarea celei mai mari părți a moștenirii scrise a Evului Mediu – aflată în arhivele și bibliotecile la acea dată proaspăt deschise publicului erudit – din medii de depozitare ale drepturilor și realităților juridice într-o „simplă” sursă istorică. Ecoul acestui fenomen european (occidental) prinde un contur ferm în Transilvania, în expresie românească și pe o problematică românească, abia după 1918, moment din care condițiile politice și efectele culturale ale acestora au fost întru totul favorabile. Instituționalizarea cercetării istorice românești ce succede primului război mondial orientează istoriografia românească decisiv pe o traiectorie consonantă cu evoluțiile europene, marcând începutul procesului de decantare a profesionalismului în istorie, prin identificarea și riguroasa fixare atât a domeniilor de cercetare, cât și a „instrumentarului” de specialitate¹⁰. Astfel, după cum bine se știe, sub patronaj regal a fost inițiată sub auspiciile inaugurării Universității din Cluj, în februarie 1920, înființarea unui institut în cadrul căruia să se studieze *istoria românilor din Transilvania*, un capitol al trecutului, deopotrivă al românilor în ansamblu, dar și al Ardealului ca unitate cultural-istorică, considerat ca fiind anterior insuficient, ba chiar în mod nedrept tratat¹¹. Ponderea abordării temelor de istorie medievală – definită de înșiși membrii Institutului ca fiind delimită către limita sa superioară de secolul al XVI-lea, după cum o demonstrează înglobarea studiilor referitoare la Mihnea cel Rău¹² sau Petre Cercel¹³ secțiunii bibliografice dedicate *istoriei moderne*¹⁴ – nu putea fi de la bun capăt decât una de mare importanță, deoarece în Evul Mediu erau de căutat elementele de individualitate care defineau cadrul istoric în care se exprimau românii transilvăneni¹⁵.

Contribuțiile de istorie medievală, în special transilvăneană, dar nu numai, concepute în ambianța Institutul de Istorie Națională din Cluj în epoca sa „istorică”

⁹ Cf. T. Nicoară, *Clio în orizontul mileniului trei. Explorări în istoriografia contemporană*, Cluj-Napoca, Accent, 2002, p. 36-45, unde se atrage atenția asupra necesității imperative de amplificare a dezbaterilor critice pe marginea abordărilor actuale în istoriografie.

¹⁰ Interesantă este surprinderea evoluției chiar la finalul epocii interbelice, vezi P. P. Panaitescu, *Rumänische Geschichtsschreibung*, în „Südost-Forschungen”, München, VII, 1943, p. 69-109.

¹¹ I. Moga, *Contribuția*, p. 620-624.

¹² Al. Lapedatu, *Mihnea cel Rău și ungurii. 1508-1510*, în „Anuarul”, I, 1921-1922, p. 46-76.

¹³ Ș. Pascu, *Petru Cercel și Țara Românească la sfârșitul sec. al XVI-lea*, Sibiu, Biblioteca Institutului de Istorie Națională XIX, 1944.

¹⁴ I. Crăciun, *Publicațiile*, p. 641.

¹⁵ I. Lupaș, *Individualitatea istorică a Transilvaniei*, în Ioan Lupaș, *Scriseri alese*, I, Șt. Pascu, P. Teodor (editori), Cluj-Napoca, Dacia, 1977, p. 39-53, idei rezumate și de I. Moga, *Contribuția*, p. 623-624.

– potrivit expresiei prin care este definit primul sfert de veac din existența instituției – trebuie judecate în limitele unui context precizat de mai mulți factori. Scrisul istoric românesc transilvănean, prin urmare, și cercetarea medievală au pe de o parte o inconfundabilă amprentă de alteritate prin dialogul permanent cu istoriografia ardeleană maghiară și respectiv germană, dar pe de altă parte își asumă programatic, încă din 1919, conceptul de dezvoltare istorică românească în sens organic, precum o mărturistesc atât Lapedatu¹⁶, cât și Lupaș¹⁷. Alături de această interesantă dezbateră de concept *național/românesc*, pe de o parte, *transilvan/pluri-etnic*, pe de altă parte, se situează și chestiunea opțiunii metodologice, atașamentul declarat de aceiași primi directori ai Institutului față de principiul pozitivist în spiritul școlii critice promovate de Onciul și Bogdan¹⁸, alăturându-i-se deschiderea față de orientarea modernă, înspre istoria socială, care poate fi înregistrată în cazul lui Lupaș¹⁹.

Prin urmare, cercetările de istorie medievală rezultate (mai exact, cele dedicate epocii „voievodatului autonom”, după expresia folosită de I. Moga în periodizarea istoriei transilvane²⁰), prin efortul membrilor Institutului de Istorie Națională de la Cluj au fost concepute între „granițele” dictate de necesitatea cercetării evului mediu transilvan dintr-o perspectivă românească, o viziune menită să se alăture critic contribuțiilor transilvane premergătoare, de organicismul dezvoltării vieții istorice românești, prin care însă nu se viza și eludarea specificului evolutiv local, și, totodată, de atenția particulară acordată interogării critice a izvoarelor originale. Se dezvoltă astfel un câmp de cercetare medievală foarte amplu, cu atât mai demn de a fi apreciat cu cât erudiții care au activat pe această scenă nu s-au preocupat exclusiv de studiile medievale, ci, potrivit specificului epocii, și-au îndreptat atenția spre toate segmentele cronologice ale devenirii istorice românești, ba mai mult, unora le-a revenit și responsabilitatea de a ocupa demnități publice de rang înalt în structura administrativă a statului român.

Viziunea românească asupra genezei medievale a statalității în Transilvania se evidențiază mai presus de orice prin studiile dedicate instituției voievodatului ardelean, studii care în contextul epocii erau marcate de originalitate. Una dintre concluziile astfel rezultate a prins rădăcini profunde în scrisul istoric românesc:

¹⁶ Nouă împrejurări de dezvoltare a istoriografiei naționale, în „Anuarul”, 1921-1922, p. 1-18.

¹⁷ Factorii istorici ai vieții naționale românești. Lecțiune inaugurală ținută la Universitatea din Cluj în ziua de 11 Noemvrie 1919, cu prilejul deschiderii cursului de Istoria Transilvaniei, în „Anuarul”, 1921-1922, p. 19-45.

¹⁸ I. Lupaș, Ioan Bogdan (1862-1919), în Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, I, Șt. Pascu, P. Teodor (editori), Cluj-Napoca, Dacia, 1977, p. 200: „Obiectivitatea științifică, seninătatea desăvârșită și metoda critică severă formează moștenirea lăsată de Ioan Bogdan ca un dar din cele mai de preț pentru istoriografia română modernă.”

¹⁹ Al. Zub, *Strategia recuperării*, în „Vatra”, XVII, nr. 4, apr. 1987, p. 5, reeditat în Al. Zub, *Istorie și finalitate. În căutarea identității*, Iași, Polirom (ed. a II-a), 2004, p. 225.

²⁰ *Op. cit.*, p. 623: 1. Voievodatul autonom; 2. Principatul sub suzeranitate turcească; 3. Principatul și Marele Principat sub dominație habsburgică; 4. Dualismul austro-ungar.

este vorba de esența româno-slavă a voievodatului și de locul acestuia în istoria civilizației românești, fapt prin care era astfel implicit demonstrată și sorgintea pre-maghiară a discutatei agregări instituționale, fapt care plasează pe baze noi și discuția privind raporturile dintre Ungaria medievală, pe de o parte, și Țara Românească și Moldova, pe de alta²¹.

Ideea unității de dezvoltare istorică a spațiului românesc și a raporturilor acestuia cu ariile de locuire învecinate este bine reprezentată în plaja de preocupări ale membrilor, respectiv ale colaboratorilor Institutului de Istorie Națională din Cluj, îndeosebi în paginile anuarului acestuia; dintre semnatarii unor astfel de lucrări pot fi amintiți, pe lângă cei deja citați, Nicolae Bănescu²², Constantin Diculescu²³, Victor Motogna²⁴, Mihail Dan²⁵, Constantin Moisil²⁶.

Alături de sinteze sau de consistente studii cu profil monografic dedicate figurilor istorice sau instituțiilor de mare însemnătate, cercetările aplicate unor fenomene locale ocupă un loc important în economia de ansamblu a demersului științific clujean din deceniile interbelice. Adesea, asemenea realizări istoriografice pot fi subsumate tematic „geografiei istorice”: pe lângă *Voievodatul Maramureșului* a lui Ioan Moga, deja citat, același autor semnează deopotrivă *Problema Țării Loviștei și Ducatul Amlășului* sau „Țara”, „Districtul” și „Plaiul” Loviștei ori „Marginea”. *Ducatul Almașului și Scaunul Săliștii*, iar în cele din urmă *Contribuții la istoria colonizărilor din Transilvania. Numirile satului*

²¹ R. Vuia, *Legenda lui Dragoș*, I, „Anuarul”, 1921-1922, I, p. 300-309; Al. Lapedatu, *Cum s-a alcătuit tradiția națională despre originile Țării Românești*, „Anuarul”, II, 1923, p. 289-312; I. Lupaș, *Realități istorice în Voievodatul Transilvaniei din sec. XII-XVI*, în „Anuarul”, VII, 1936-1938, p. 1-85; Idem, *Voievodatul Transilvaniei în sec. XII și XIII*, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, II, Cluj, Cartea Românească, 1940, p. 3-32; Idem, *Un voevod al Transilvaniei în luptă cu Regatul ungar: Voievodul Ladislau (1291-1315)*, Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, p. 33-40; Idem, *Atacul lui Carol Robert, regele Ungariei, contra lui Basarab cel Mare, Domnul Țării Românești*, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, p. 41-60; Idem, *Un nobil polon în scaunul de voevod al Transilvaniei. Voievodul Știber (1395-1414)*, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, p. 61-66; Idem, *Voievodul transilvan Ioan Huniade „Fortissimus athleta Christi”*, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. II, p. 79-101; Idem, *Cuscrul maramureșan al lui Ștefan cel Mare: Voievodul Bartolomeu Dragfi 1493-1498*, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, vol. IV, Sibiu, Dacia Traiană, 1943, p. 14-23; I. Moga, *Les roumains de Transylvanie au Moyen Âge*, Sibiu, 1944; Idem, *Voievodatul Maramureșului. Probleme istorice și chestiuni de metodă științifică*, în „Anuarul”, X, 1945, p. 522-576; Idem, *Voievodatul Transilvaniei. Fapte și interpretări istorice*, ed. cit., p. 55-148.

²² *Cele mai vechi știri bizantine asupra românilor de la Dunărea-de-Jos*, „Anuarul”, I, 1921-1922, p. 119-204.

²³ *Contribuție la vechimea creștinismului în Dacia. Din istoria religioasă a Gepizilor*, în „Anuarul”, III, 1924-1925, p. 357-376.

²⁴ *Politica externă a lui Mircea cel Bătrân*, Gherla, 1924; *Studii asupra românilor din Banat în evul mediu (271-1400)*, Timișoara, 1943.

²⁵ *Cehi, Slovaci și Români*, Sibiu, Biblioteca Institutului de Istorie Națională, XIII, 1944.

²⁶ *Monetăria Țării Românești în timpul dinastiei Basarabilor*, „Anuarul”, III, 1924-1925, p. 107-159.

*Cristian și semnificația lor istorică*²⁷; în aceeași manieră își abordează problematica și alți cercetători²⁸.

În rândurile anterioare cele două decenii dintre războaiele mondiale erau identificate ca fiind epoca de cristalizare a profesionalismului în cercetarea istorică din România, fenomen la care au contribuit decisiv, în plan național, instituționalizarea avansată și delimitarea precisă a specializărilor. Unul dintre cele mai bune exemple oferite în acest sens de Institutul din Cluj este activitatea de prelucrare a izvoarelor istorice originale. Deși în sfera editării surselor de natură diplomatică pot fi notate o serie de contribuții demne de toată aprecierea²⁹, datorită faptului că efortul de publicare a conținutului actelor și documentelor se concentra în cadrul proiectului, gândit în șase volume, *Documente istorice transilvane* (coordonat de Ioan Lupaș), pe valorificarea materialului post-medieval și modern din intervalul 1599-1848³⁰, aportul medievisticii clujene din acea vreme s-a făcut resimțit cu precădere în ceea ce privește interogarea izvoarelor scrise narative. Se știe că în cadrul proiectului *Corpus Chronicarum Transylvaniae*, o amplă inițiativă a Institutului³¹, au fost reunite lucrări care încă ocupă un loc aparte în literatura istorică românească: Aurel Decei, *Românii din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*³² și *Informațiile istorice ale lui „Captivus Septemcastrensis”*³³; Ioan Lupaș, „*Chronicon Dubnicense*” despre Ștefan cel Mare³⁴, *Probleme de istoriografie transilvană, Din scrisul cronicarilor latini ai Transilvaniei, Dezvoltarea istoriografie române din Transilvania în sec. XV-XIX*³⁵.

Desigur, simpla enumerare a unora dintre realizările mediului emulativ constituit de institutul clujean nu își poate propune decât cel mult să încerce să readucă în atenția celor care iscodesc și scriu istoria voievodatului Transilvaniei, mai ales dacă acești cercetători se găsesc încă în primele etape ale carierei. Într-un asemenea context se poate formula în mod justificat întrebarea: în ce măsură soluțiile istoriografice propuse acum mai bine de o jumătate de secol au creat curente de cercetare și tradiții de abordare metodologică? Fără a zăbovi vreun moment asupra contextelor în care a fost dusă mai departe cercetarea, după restructurarea Institutului de la 1 mai 1949, se poate constata că unele direcții de

²⁷ Toate studiile sunt reeditate în Ioan Moga, *Scrieri alese 1926-1946*, ediție îngrijită de M. Dan și A. Răduțiu, Cluj-Napoca, Dacia, 1973, p. 38-109.

²⁸ I. Moga, *Contribuția*, p. 628.

²⁹ S. Dragomir, *Documente noi privitoare la relațiile Țării Românești cu Sibiul în sec. XV-XVI*, în „Anuarul”, IV, 1926-1927, p. 3-79; Șt. Pascu, *Contribuțiuni documentare la istoria Românilor în secolele XIII și XIV*, Sibiu, Biblioteca Institutului de Istorie Națională, XIX, 1944.

³⁰ I. Crăciun, *Publicațiile*, p. 642.

³¹ I. Moga, *Contribuția*, p. 629.

³² Biblioteca Institutului de Istorie Națională, V, București, 1939.

³³ „Anuarul”, VII, 1936-1938, p. 685-693.

³⁴ „Anuarul”, V, 1928-1930, p. 341-353.

³⁵ Texte reeditate în Ioan Lupaș, *Scrieri alese*, I, Șt. Pascu, P. Teodor (editori), Cluj-Napoca, Dacia, 1977, p. 72-135.

studiere deschise în anii '20 și '30 ai secolului XX s-au dovedit foarte fecunde. Dacă, pe de o parte, cercetarea voievodatului ca realizare instituțională autohtonă a produs, cel puțin în ceea ce privește Transilvania, atât o apreciabilă monografie, cât și numeroase studii de sinteză (completate de numeroase alte tablouri ale existenței medievale ale românilor în Transilvania³⁶), dacă abordările de istorie micro-regională și/sau de geografie istorică au înflorit, producând între timp repere istoriografice care nu pot fi ocolite în ceea ce privește Maramureșul, Hațegul, Făgărașul, Banatul montan, iar editarea românească a surselor diplomatice, în principal prin seria transilvană a colecțiilor *Documente privind istoria României* și *Documenta Romaniae Historica*, dar nu numai, are de partea sa remarcabile realizări, cercetarea izvoarelor cronistice și, în general, a surselor istorice narative poate fi notată ca element de discontinuitate, ca o temă a cărui potențial nu a fost nici pe de parte epuizat. O reluare a pistelor de analiză inițiate de Lupaș cu privire la istoriografia transilvăneană în expresie latină, într-un context mai larg al valorizării întregului context al erudiției ardelenice în evul mediu (delimitat de repere precum „carte”, „bibliotecă”, „scriere”, „tipar”, „mobilitatea studenților”) ar oferi scrisului istoric actual o vastă arie de cercetare în direcția unei „Kulturgeschichte”, tot mai intens promovată pe plan internațional. Doar în acest fel se poate încerca o creionare a profilului cultural local transilvănean în secolele XIV-XVI, putându-se astfel propune și o racordare a fenomenelor locale la dinamica general europeană³⁷.

Se poate concluziona prin urmare că etapa interbelică îndeplinește pentru edificiul studiilor medievale din ambianța Institutului de Istorie din Cluj un rol fundamental, nu doar prin prisma faptului că instituția își desfășoară primele momente de viață în acea perioadă, ci mai ales datorită faptului că atât rigoarea profesională proprie aceluia moment, cât și sugestiile transmise prin intermediul moștenirii textuale sunt realități care pot fi convertite, printr-un „aliaj” bine chibzuit cu realitățile istoriografice contemporane din țară și din lume, în expresii temeinice ale medievisticii românești.

³⁶ Merită menționată deja amintita aplecare a lui Lupaș înspre istoria socială medievală, aplecare manifestată printre altele prin studii dedicate răscoalelor țărănești din voievodatul ardelean (*Răscoala țăranilor transilvăneni din 1437-1438*, în Idem, *Studii, conferințe și comunicări istorice*, II, p. 67-78), o direcție fecundă care a inspirat în deceniile următoare lucrări emblematice referitoare la structurile sociale de esență românească de pe teritoriul Ardealului medieval și premodern.

³⁷ Spre exemplu, ar fi interesantă verificarea teoriei lui Karl Lamprecht privind „epocile culturale”, și, potrivit acesteia, modul în care s-ar fi putut petrece translația de la „convenționalism” (sec. XIII-XIV) la „individualism” (sec. XV-XVIII), cf. A. Landwehr, S. Stockhorst, *Einführung in die europäische Kulturgeschichte*, Paderborn, Schöningh, 2004, p. 68.